

KHRUSHCHEV'DEN SONRA SOVYETLER BİRLİĞİ - KOMÜNİST ÇİN İLİŞKİLERİ

Oral SANDER

GİRİŞ

Khrushchev'in 1964 Ekiminde iktidardan düşürülmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak Sovyetler Birliği'nin Komünist Çin ile ilişkilerinin özellikle 1961 yılından sonra son derece kötü bir safhaya ve artık Khrushchev ile Mao Tse-tung arasında kişisel bir mücadele haline gelmiş olmasını göstermek, Batılı siyasî yorumcuların üzerinde tam görüş birliğine vardıkları bir husustur. Gerçekten Khrushchev iktidarının son zamanlarında iki büyük komünist ülke arasındaki ilişkiler nerede ise kopacak bir hale gelmiş, komünist blokun Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki birliği parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve Doğu Avrupa komünist ülkeleri bu çatışmayı kendi manevra alanlarını genişletmek ve Moskova'ya karşı belirli bir «bağımsızlık» sağlayabilmek için kullanmağa başlamışlardı.

Bunun dışında Khrushchev, Çin'i tam anlamı ile yalnız bırakmak ve komünist blok içinde Moskova'nın liderliğini sağlamlaştırmak amacı ile, 1965 yılında bir dünya komünist partileri konferansı toplamayı tasarlamış ve bu yolda diğer komünist partilere gönderdiği mektuplarda, 15 Aralık 1964 te 25 komünist partinin katılacağı bir hazırlık konferansını toplanması gerektiğini ifade etmişti (1). Bu, Khrushchev için tehlikeli bir kumardı. Çünkü Çin, Khrushchev'in niyetini anladığından toplantıya katılmayı şiddetle reddetmiş ve bu olaydan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler her zamankinden daha kötü bir durum almıştır. Diğer komünist partilerin çoğu ise komünist kampın resmen ikiye bölünmesini görmek istemediklerinden, Khrushchev'i desteklememişlerdi. Mao ile Khrushchev arasında konuyu müzakere yolu ile çözümlemenin imkânı

(1) A. Kashin, «The Impact on Sino-Soviet Relations,» *Bulletin*, Vol. XI, No. 12 (December 1964), s. 22.

yoktu. Dünya komünist hareketinde kapanmaz yaralar açan Khrushchev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (S.B.K.P.) Merkez Komitesi tarafından düşürüldü. Tabii ki düşürülmenin tek nedeni bu değildir. Khrushchev'in idare, ekonomi ve dış politikanın diğer alanlarındaki başarısız ve hayli tehlikeli davranışları ve kollektif liderlik ilkesini çiğnemesi de siyasî hayatına son verilmesinin önemli nedenleri olmuştur. Ancak, bunların incelenmesi bu incelemenin sınırları dışında kalmaktadır.

Khrushchev'in düşürülüşü ile Çin-Sovyet ilişkileri düzelmiş midir? Yoksa uyuşmazlık bir kişinin ortadan kaldırılması ile çözümlenemeyecek köklü nedenlere mi dayanmaktadır? Eğer böyle ise nasıl bir şekil almıştır? Khrushchev'in yerine geçenler çatışmayı hafifletecek davranışlarda bulunup Pekin'e temel bazı tavizler vermişler midir? Çin'in yeni Sovyet liderlerine karşı tutumu nasıldır? İki komünist ülke arasındaki uyuşmazlık, Moskova'yı Batıya yakınlaştırması nedeniyle, dünya barışı için faydalı mı olmakta, yoksa Çin'i her zaman patlamağa hazır barut dolu bir fiçı halinde tutup ateşi fitile yakın duran titrek ellere mi teslim etmektedir? Bu incelemenin amacı şu sorulara cevap vermeğe çalışmak olacaktır. Ancak bunu yapabilmek için uyuşmazlığın temel nedenlerini önceden ve kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Çin-Rus uyuşmazlığı, belki de başlangıcından bu yana, hayatî ulusal çıkarların baş rolü oynadığı ve iddia edildiği gibi ideolojik olmaktan çok ulusal rekabet ruhu ile ortaya konan bir uyuşmazlıktır. İki ülke de, ekonomik ve askerî olduğu kadar, diplomasi ve propaganda yolları ile kendi çıkarlarını arttırmaya ve karşı tarafın çıkarlarını baltalamaya çalışmaktadırlar. Bu açıklamanın ışığı altında uyuşmazlığın beslendiği kaynakları kısaca sıralayalım.

(i) 19. yüzyılın ortalarından bu yana Çin ile Rusya arasında toprak problemlerinin yarattığı uyuşmazlık.

(ii) İki ülke arasında yüzyıllardan beri devam eden tarihî mücadele. Komünist Çin Sovyet Rusya'ya, 19. yüzyılda kendisini sömüren devletlerden biri gözü ile bakmaktan kendisini kurtarmamıştır.

(iii) Sovyetler Birliği ile Çin komünist partileri arasındaki ilişkilerin daha 1920 lerde bozulması ve bu devrin kötü anıları.

(iv) **Komünist kampta liderlik yarışı.**

(v) Marksist-Leninist ideolojinin farklı şekillerde yorumlanması. Komünist Çin liderlerine göre Sovyetler Birliği'nin, savaştan

kaçınılabileceği, emperyalist devletlerle barış içinde birarada yaşanabileceği ve sosyalizme barışçı yollarla varılabileceği görüşleri Marksizm - Leninizme aykırı idi ve doğru da değildi (2).

Bütün bunların yanında ekonomik bakımdan gelişmiş ve 20 yıl içinde komünist ütopyasının bolluğuna erişmeyi sabırsızlıkla bekleyen Rusya ile (3), gıda yetersizliği çeken ve büyük bir askerî ve ekonomik güç haline gelebilmek için gerekli geniş sermaye kaynaklarını toplamak gibi zor bir görevle karşı karşıya olan Çin arasında tabii ki büyük farklar olacaktır. Uyuşmazlığın başlıca nedeni iki rakip arasındaki askerî ve ekonomik dengesizliktir.

I. KHRUSHCHEV'İN DÜŞÜŞÜ VE AÇIK POLEMİĞİN KISA BİR SÜRE SONA ERMESİ

1. Tebrik Mektupları ve Sovyet Basın ve Liderliğinin tutumu:

Komünist Çin liderleri, Khrushchev'in düşüşünden hemen sonra yeni Sovyet liderlerine (4), metni 19 Ekim 1964 te *Pravda*'da açıklanan bir tebrik mektubu gönderdiler (5). Bu mektupta yeni liderler tebrik edilmekte, Sovyetler Birliğinin ekonomi alanında ve uzay çalışmalarındaki başarıları övülmekte ve şöyle denilmektedir:

«Çin ve Sovyetler Birliği komünist partileri Marksizm-Leninizm ve proleter enternasyonalizm temeli üzerinde birleşsinler.

«... Çin ve Sovyet halkları arasındaki kardeşçe ve yıkılmaz dostluk devamlı bir şekilde gelişsin.

«Çin ve Sovyet halklarının, dünya barışının korunmasında ve A.B.D. nin liderliğini yapmakta olduğu emperyalizme karşı ortak mücadelede yeni yeni zaferler kazanmasını istiyoruz».

Yeni Sovyet liderleri ise, bu mektuba 2 Kasımda verdikleri ce-

(2) Hugh Seton-Watson, *Nationalism and Communism, Essays 1946-63*, Methuen and Co. Ltd., London, 1964, ss. 222-223; David J. Dallin, *Soviet Foreign Policy After Stalin*, Methuen and Co. Ltd., London, 1960, s. 498.

(3) 1959 yılında toplanan S. B. K. P. nin XXI. Kongresinin kabul ettiği yeni parti tüzüğüne göre 1980 yılında Sovyetler Birliği'nde komünizm tam olarak yerleşecekti. Bu konu için bak. : Fahir H. Armaoğlu, «S. B. K. P. nin Yeni Tüzüğü ve Üyelerin Görevleri,» *S. B. F. Dergisi*, Cilt XVII, No. 1 (Mart 1962), s. 121.

(4) Khrushchev'in düşürülmesinden sonra Leonid Brezhnev Parti Birinci Sekreteri, A. Mikoyan Devlet Başkanı ve Kosygin ise Başbakan oldular.

(5) *The Current Digest of the Soviet Press*, (bundan sonra *The Current Digest*), Vol. XVI, No. 42 (Nov. 11, 1964), s. 5.

vapta, Marksizm-Leninizm ve proleter enternasyonalizm temeli üzerinde Sovyet ve Çin komünistleri arasındaki ve uluslararası komünist hareket içindeki dayanışmanın kuvvetlendirilmesi temennisinde bulunmaktaydılar (6).

Her iki taraf da açık polemige bir son vermede kendi çıkarlarına bazı sonuçlar bekliyordu. Sovyet liderleri Çin ile yakınlaşmayı ümit ediyorlar ve bu suretle Çine' yapılan sert hücumların diğer komünist ülkeler üzerinde yaptığı kötü etkiyi ortadan kaldırıp komünist kampın Moskova liderliğinde tekrar birliğine kavuşmasını istiyorlardı. Komünist Çin liderleri ise, yeni Sovyet liderlerinin Khrushchev'in politikasından Pekin lehine ne ölçüde taviz vereceklerini görmek için bekliyorlardı.

Açık polemige son vermekle beraber Sovyet basını ve liderleri hemen Kkrushchev'in düşüşünden sonra onun politikasını bazı rezervlerle devam ettireceklerini açıkladılar. **Pravda** 16 Ekim şunları yazdı :

«S.B.K.P., partinin 20. ve 22. kongrelerinde ortaya koyduğu Leninist politikayı sebatla ve sıkı bir şekilde uygulamaktadır» (7). Bir gün sonra yine **Pravda**, yeni Sovyet liderlerinin barış, sosyalizm ve birlik sorunlarını görüşmek üzere Aralık ayında toplanması istenen komünist partileri konferansını toplamak niyetinde olduklarını yazmaktadır (8).

S.B.K.P. Genel Sekreteri Leonid Brezhnev ise 19 Ekimde Kızıl Meydan'da üç Sovyet kozmonotunun dünyaya dönüşlerinin kutlanışında bir konuşma yaparak, Sovyet politikasının değişmeyeceğini ve bu politikanın «barış içinde birarada yaşama» ilkesi üzerinde inşa edilmesine devam olunacağını söylemiş (9) ve Ekim ihtilâlinin 7 Kasım günü kutlanışında, Komünist Çin Başbakanı Chou En-lai'in yanında, uzun bir nutuk vermiş ve yukardakilere ek olarak, komünist partilerinin konferansının toplanacağını ve Sovyetler Birliği'nin nükleer silâhların yayılmasına karşı olduğunu ifade etmiştir. Bundan başka bir komünist partisinin diğer parti ve ülkelere kendi tecrübelerini empoze edemeyeceğini ve komünist partilerin mutlak anlamda eşit olduklarını belirtmiştir (10).

(6) *The Asian Recorder, A Weekly Digest of Asian Events*, (bundan sonra *The Asian Recorder*), 1964, s. 6172.

(7) *The Current Digest*, Vol. XVI, No. 40 (Oct. 28, 1964), s. 3.

(8) *The Asian Recorder*, 1964, s. 6203.

(9) *Keesing's Contemporary Archives*, 1963-64, s. 20389.

(10) *The Asian Recorder*, 1964, s. 6204.

Bu yazı ve beyanlardan görüleceği gibi yeni Sovyet liderleri Çin liderlerine, müzakere yolu ile farklılıkları ortadan kaldırmak için açık kapı bırakmakla beraber, Pekin'in istediği tavizleri vermeğe yanaşmamışlar, Khrushchev'in 1956 yılından sonra ortaya koyduğu temel prensipleri değiştirmek istememişlerdir. Zamanla açıkça ortaya çıkacaktır ki iki ülke arasındaki ilişkilerdeki krizin nedeni Khrushchev'in kişiliği değildir ve bu temel nedeni Stalin sonrası devrin özelliklerinde ve Sovyet ekonomi, iç politika ve toplumdaki değişen koşullarda aramak yanlış olmayacaktır. Şöyle ki, Khrushchev'den sonra gelenler herşeyden önce şunları gerçekleştirmeye tercih etmektedirler ve bir bakıma da bunu yapmak zorunluluğundadırlar :

(i) Yeni Sovyet liderleri iktidarlarını kuvvetlendirmek istemektedirler. Çin'e temel tavizler vermek suretiyle gerek parti içinde ve gerekse Sovyet toplumunda kuvvetli bir muhalefetle karşılaşmak her zaman için mümkündür.

(ii) Sovyet ekonomisini daha rasyonel ve daha sağlam temellere dayandırmak görevi omuzlarındadır. Gelişmiş ve her gün biraz daha gelişmekte olan Sovyet ekonomisini ortodoks marksizme uygun olarak idare etmenin doğru olmadığını anlamışlardır.

(iii) Uluslararası komünist harekette Moskova'nın yerini sağlamlaştırmak, Sovyet liderlerinin blok içinde en çok önem verdikleri bir konudur. Pekin'e temelde bazı tavizler vermek, onun dümen suyuna gitmek demek olacaktır ki, bu durum Moskova'nın prestijini sarsabilir.

(iv) Dış politika alanında, Batının Rusya karşısına birleşik bir nükleer güç ile çıkmasını önlemek, Sovyet liderlerine, diğer sorunların hepsinden önemli görünmektedir. Bu alanda diğer önemli bir husus, Komünist Çin'in Güneydoğu Asya ve Hindistan'a doğru ilerlemesini ve buralarda Rusya aleyhine kuvvetini arttırmasını önlemektedir (11).

İşte bu nedenlerle, Çin-Sovyet yakınlaşmasını ne ölçüde arzu etseler bile, Sovyet liderlerinin, Çin'in yakınlaşma için ön koşul olarak ortaya koyduğu temel tavizleri vermesi güçtü. Bunun için Çin'in muhalefet ettiği «barış içinde birarada yaşama» ilkesi hemen teyid edilmiş, Çin tarafından acı tenkitlere maruz kalan komü-

(11) Walter C. Clemens, Jr., «The Sino-Soviet Dispute,» *International Affairs*, (London), Vol. 41, No. 2 (Ap. 1965), ss. 206 - 208.

nist partileri konferansının üstünden hemen sünger geçirilmemiş ve Brezhnev doğrudan doğruya Çin'i hedef tutarak komünist partilerin eşitliğini ve nükleer silâhların yayılmasına karşı olduklarını belirtmiştir. Çin'in başta Kuzey Vientam ve İndonezya olmak üzere etrafını kuşatan ülkelerin komünist partileri üzerinde zaman zaman başarı kazanan baskısı ve ilk atom denemesini 16 Ekim 1964 te yaptığı hatırlanırsa, bu sözlerin anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

2. Chou En-lai'in Moskova Ziyareti :

Komünist Çin Başbakanı Chou En-lai 5 Kasım günü Moskova'ya geldi. Ziyaretin nedeni Sovyet liderleri ile iki ülkeyi ilgilendiren sorunları görüşmek ve Ekim İhtilâlinin yıldönümü merasimlerinde hazır bulunmaktı. Çin delegasyonunun başında başbakanın bulunmasını bazı gözlemciler önemli bir gelişme olarak nitelendirmişler ve yakınlaşma yolunun açıldığını belirtmişlerdir. Ancak, **Pravda**'nın ziyaretin ilk günü «komünizmin şiddetten gayri yollarla gelişeceği»ni belirtmesi bu optimist yorumun sıhhatini tehlikeye düşürdü. Çünkü iki ülke arasındaki uyumsuzluğun başlıca noktalarından biri buydu. Çinlilere göre «halen sömürge durumunda bulunan ve emperyalizm altında inleyen ülkelerin kurtuluşu ve komünizmin zaferi» ancak uzun süreli kurtuluş savaşlarını ile mümkündü (12).

Buna rağmen Chou En-lai ile Sovyet liderleri arasındaki görüşmeler yumuşak bir hava içinde geçmiş ve 28 komünist partinin 1964 Aralık ayında yapılması kararlaştırılan hazırlık toplantısının ertelenmesi ve 1965 yılında iki ülke temsilcileri arasında iki taraflı müzakerelerin başlaması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu bir gelişme gibi görünüyorsa da önemli sorunlar üzerinde anlaşma olmamış, Brezhnev, Chou En-lai'in yanında A.B.D. ile ilişkilerin gelişmesini temenni ettiğini söylemiş ve **Pravda**, başbakanın Moskova'dan ayrılacağı günkü başyazısında, Sovyet dış politikasının üç önemli yönünü şu şekilde ve bir kere daha ifade etmiştir : Hindistan ile iyi olan ilişkilerin daha da geliştirilmesi, atom silâhlarının yayılmasının önlenmesi, 1963 tarihli nükleer denemeleri kısmen yasaklayan anlaşmanın desteklenmesi ve kapitalist ülkelerle barış içinde birarada yaşama (13). Böylece Sovyetler Birliği, Çin'in atom denemesine ve Hindistan aleyhine genişlemesine karşı çıkmış ol-

(12) *The Asian Recorder*, 1964, s. 6185.

(13) *Ibid.*, s. 6186.

makta ve Khrushchev'in barış politikasını değiştirmeyeceğini ilân etmiş bulunmaktaydı. Ancak, Khrushchev'in düşürülüşünden sonra dört beş hafta, Moskova ve Pekin'in, iki ülke arasındaki açık ve sert polemige son verdikleri de bir gerçektir.

II. POLEMİĞİN TEKRAR BAŞLAMASI : DÜNYA KOMÜNİST PARTİLERİ VE ASYA - AFRIKA ÜLKELERİ KONFERANSLARI

Komünist Çin, Khrushchev'in düşüşünden beri iki tarafın da titizlikle devam ettirmeğe çalıştığı iyi havayı 21 Kasım'da bozdu. **Kızıl Bayrak** gazetesi o günkü nüshasında «Khrushchev'siz kruşçevizm» in en sonunda iflas edeceğini, Chou En-lai'nin Moskova ziyaretinde çok az şey başarıldığını ve Khrushchev'in düşürülmesinin iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde olumlu bir etki yapmadığını yazmaktadır. Yazı bundan sonra, Khrushchev dış politikasının tenkidinde daha çok Brezhnev'in devam ettireceğini söylediği kısımlar üzerinde durmuştur. Bunlar arasında, (i) barış içinde birarada yaşama uğruna ulusal kurtuluş hareketlerini engellemek, (ii) Çin'in kendi atom gücüne sahip olmasına mani olmak ve (iii) A.B.D. ile işbirliği gibi hususlar vardı (14).

Yeni Sovyet liderleri ise Khrushchev'in hatasını tekrar edip, Çin'e karşı şiddetli hücumlarda bulunmadılar. Açık ve sert polemige girişmekle diğer komünist partileri korkutmak ve böylece kampın birliğinde kapanması güç yaralar açmak tehlikesini ortadan kaldırmak gerekmekteydi. Asıl amaç sosyalist blokun birliği ise, bu, Çin'e rağmen de başarılabilirdi. Ancak bunun için ihtiyatlı davranmak, Moskova'nın komünist kamp içindeki dayanışmanın kuvvetlendirilmesi yolunda hazır ve istekli bulunduğunu, S.B.K.P. ne sert hücumlarda bulunmak suretile bu dayanışmayı yıkmak isteyen tarafın ise Pekin olduğunu açıkça gözler önüne sermek gerekiyordu. Kısaca, kıyasıya poker oynamak isteyen Pekin'in oyununa gelmemek ve ona satranç ile karşılık vermek en iyi yoldu.

Bu yolu tercih eden Sovyet liderleri, Komünist Çin'in 21 Kasım'daki ithamlarına hemen cevap vermediler. Ancak, 20 Aralık tarihli **Pravda**, isim vermeksizin, «barış içinde birarada yaşama» ilkesini emperyalizme teslim olmak şeklinde yorumlanmasını tenkit etti ve Sovyet politikasının, emperyalizm ile mücadele ve termo-

(14) *The Asian Recorder*, 1965, s. 6246.

nükleer bir savaşın çıkmasını önleme görevlerini birleştirdiğini belirtti (15).

1. Dünya Komünist Partileri Hazırlık Konferansı ve Komünist Çin'in Davranışı :

Stalin'in 1953 te ölümünden sonra biri 1957 Kasım, diğeri 1960 Kasım tarihlerinde iki tane komünist partileri konferansı toplanmıştır. Bunlardan ilki 20. Kongreden ve kanlı Macar İhtilâli'nden hemen sonra toplanmış ve bu ihtilâlin blok içinde yarattığı karışıklığı düzelterek Sovyetler Birliği'nin prestijini ve Khrushchev'in durumunu kuvvetlendirmişti (16). İkincisi ise «81 Komünist Partisi Konferansı» adı ile Çin-Sovyet ilişkilerinin bozulmağa başladığı bir devrede toplanmıştı. Konferansın açıklanan amacı 1957 Kasım konferansının kararlarını geliştirip günün koşullarına uydurmak idiye de Khrushchev'in asıl düşündüğü komünist blok içinde büyük bir rakip haline gelen Komünist Çin'in hareketlerini kontrol altına almaktı. Ancak, konferansın sonunda her iki tarafın da beğenmediği bir «Uzlaşma Deklârasyonu» yayınlandı (17). Deklârasyonun en önemli noktası iki komünist ülke arasında ilerde çıkacak olan uyuşmazlığın iki parti arasında gizli müzakere yolu ile çözümlenmesiydi. Khrushchev, bu konferansın yapamadığını yeniden toplayacağı bir konferansta (bunun için hazırlık konferansı 15 Aralıkta yapılacaktı) başarmayı düşündüğü bir sırada düştü.

Yeni Sovyet liderleri, yukarda da değinildiği gibi, aynı Khrushchev'in amacı ile böyle bir konferansı toplamak fikrini bırakmadılar. 13 Aralık 1964 tarihli **Pravda** şu haberi verdi : «Kardeş partiler arasında cereyan eden karşılıklı görüşmelere uygun olarak ve komünist ve işçi partilerinin uluslararası konferansına hazırlık olmak üzere hazırlık konferansı toplantısı 1 Mart 1965 tarihinde yapılacaktır» (18). Bu haber dünya komünist partileri konferansına hazırlık toplantısının ertelendiğini resmen bildiriyordu. Yeni Sovyet liderleri Çin'i bu toplantıya katılmağa halâ ikna edebileceklerini ummaktaydılar. Halbuki Çin liderleri 7 Aralık 1964 te böyle bir toplantıya katılmayacaklarını resmen açıklamış oldukla-

(15) *Ibid.*, s. 6255.

(16) Hugh Seton - Watson, *op. cit.*, s. 190.

(17) Bu konferans ve deklârasyon için bak. : Harry Schwartz, *Russia Enters the 1960's*, J. B. Lippincott Co., Philedelphia and New York, 1962, ss. 14-15.

(18) *Keesing's Contemporary Archives*, 1965-66, s. 20795.

rı gibi toplantının açılmasından üç gün önce, 26 Şubat 1965 te, Sovyet liderlerine en ağır hücumları yöneltmişlerdir. Çin basını yeni liderleri «iki yüzlülük ve Çin aleyhtarı tahriklerde bulunmak» ile suçlamıştır (19).

Toplantı, ideolojik bakımdan Pekin'in arkasında yer alan, özellikle Asya komünist partileri tarafından boykot edilince, 1 Mart 1965 te, 18 komünist partiden gelen temsilcilerin katılması ile açıldı (20). Toplantı sonunda, 9 Martta yayınlanan bildiride komünist partilerinin konferansının «uygun bir tarihte» toplanması, emperyalizme karşı mücadelede komünist birliğin «hayatî önem» taşıdığı ve daha sonra yapılacak olan «Ön Danışma Konferansı»na, 1960 tarihinde Moskova'da toplanan konferansta hazır bulunan ülkelerin katılması öngörülmekte, bir komünist partinin diğer komünist partinin içişlerine karışması, ya da baskıda bulunması takbih edilmekte ve komünist partiler arasında açık polemige son verilmesi çağrısında bulunmaktadır (21).

Bildirinin yumuşak bir dille kaleme alınmasından ve dünya komünist partileri konferansının belirsiz bir süre ertelenmesinden anlaşılmaktadır ki Moskova, Pekin ile halâ bir uzlaşma zemini yaratmak istemekte, resmen bir bölünmeyi arzulamamaktadır. Ancak, konferans üzerinde ısrar, dostça olmayan polemiklerin tenkit ve diğer komünist partiler üzerinde baskının takbih edilmiş olması, Moskova'nın Pekin'e temelde tavizler vermek istemediğini göstermektedir.

Toplantı sona erdikten sonra Çin Komünist Partisi (Ç.K.P.) 23 Martta yayınladığı bir deklârasyon ile S.B.K.P. ne ağır tenkitler yöneltmiş ve böylece toplantı, iki ülke arasındaki polemigi şiddetlendirmiştir. Deklârasyon Ç.K.P. organı olan **Renmin Ribao** gazetesinde (22) yayınlanmış olup Sovyet liderlerinin, izledikleri politikayı değiştirmedikleri taktirde polemige son verilemeyeceğini, uzlaşma olamayacağını belirtmekte ve şöyle devam etmektedir: «Bölücü (Moskova) toplantısını yapmakla, kardeş partiler arasında

(19) *The Asian Recorder*, 1965, s. 6376.

(20) Toplantıya katılmayan ülkeler: Komünist Çin, Japonya, İndonezya, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Arnavutluk ve Romanya.

(21) Bildirinin metni için bak. : *Keesing's Contemporary Archives*, 1965-66, s. 20795.

(22) Bu gazetenin Batılı kaynaklarda çıkan diğer isimleri : «Jen Min Jih Pao» ve «People's Daily».

bir birlik kurmak için uluslararası bir konferansın toplanması yoluna yeni engeller koymuş bulunuyorsunuz. Birlik yolunda başarılı bir toplantı yapabilmek için, engelleri ortadan kaldırmak amacı ile, dört ya da beş yıllık hazırlık çalışmalarının gerekli olduğunu daha önce belirtmiştik. Fakat şimdi öyle görünüyor ki bu, iki katı, belki de daha uzun bir zamanı gerektirecektir» (23).

2. Toplanamayan Asya-Afrika Konferansı ve Çin'in Sovyetler Birliği'nin Katılmasına İtirazı :

1965 yılının yazında toplanması kararlaştırılmış bulunan Asya-Afrika ülkelerinin konferansına Sovyetler Birliği'nin de katılmak istemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve polemiklerin ağırlaşmasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği 1955 yılında toplanmış bulunan ilk Asya-Afrika konferansına katılmamıştı. Bu konferansta Komünist Çin meydanı boş bulmuş ve tarafsız ülkeler üzerindeki etkisini Moskova aleyhine arttırmaya başlamıştı. Yeni Sovyet liderleri aynı hatayı bir kere daha tekrarlamak ve böylece Çin'in eline yeni imkânlar vermek istememişler ve Cezayir'de toplanacak olan ikinci konferansa katılmak için yollar aramağa başlamışlardı. Bunun için, konferansta büyük bir öneme sahip olan Hindistan'ı, Sovyetlerin konferansa katılması yolunda kullanmaya başladılar. Böylece, Sovyetler Birliği'nin ikinci Asya-Afrika konferansına katılması ilk olarak 1964 Nisanında Cakarta'daki konferansa hazırlık toplantısında Hindistan tarafından ortaya atıldı. Hindistan başbakanı Şastri'nin 1965 Mayısında Moskova'ya yaptığı ziyaretten sonra Sovyetler katılma isteklerini açıkça ifade etmeye başladılar.

Sovyetler Birliği'nin konferansa katılmak istemesi Komünist Çin'i endişelendirmiş ve Sovyetler Birliği'nin bir Asya devleti olmadığı gerekçesi ile buna engel olmağa çalışmıştır. 18 Haziran tarihli **Renmin Ribao** gazetesinde, önemli bir parti yetkilisinin rümuзу olan «Observer» imzası ile çıkan yazıda Sovyetlerin konferansa niçin katılamayacağı şu şekilde ifade edilmektedir :

«Bütün Asya ve Afrika ülkeleri, az ya da çok, emperyalizm, sömürgeci saldırısı ve baskısı altında inlemiş, ya da halâ inlemekte olan ülkelerdir... Bu prensibe göre Sovyetler Birliği konferansa katılacak nitelikte değildir.

«Sovyet topraklarının üçte ikisi Asya'da olmakla beraber, nü-

(23) *The Asian Recorder*, 1965, s. 6388.

fusunun dörtte üçü Avrupa'dadır. Politik merkezi de hep Avrupa'da olmuştur. Geleneksel olarak Sovyetler Birliği bir Avrupa devletidir» (24).

8 Eylülde Orta Doğu Haberler Ajansı muhabirinin bir sorusuna cevaben Başbakan Chou En-lai, Sovyetler Birliği'nin konferansa katılma nedenini şöyle açıklamaktadır: «Asya-Afrika ülkeleri arasında ihtilâfları karıştırmak, Asya-Afrika dayanışmasını balatalamak, ve ikinci Asya-Afrika konferansını ciddî bir kriz ya da toplanamama tehlikesi ile karşı karşıya bırakmak» (25).

Sovyetler Birliği'nin konferansın toplanmasını istememesi mümkün görünürse de, ikinci Asya-Afrika konferansı Sovyetlerin istememesinden değil, fakat toplantıya ev sahipliği yapacak olan Cezayir'de Ben Bella'nın düşürülmesi ve özellikle Afrika ülkeleri arasındaki karışıklıklar dolayısıyla toplanamamış ve toplantı tarihi sonradan tespit edilmek üzere ertelenmiştir.

III. VIETNAM SORUNU VE İLİŞİKLERİN DAHA DA BOZULMASI

1965 yılının başında Amerika'nın Kuzey Vietnam'ı bombalaması ile arap saçına dönen Vietnam krizi, tüm uluslararası ilişkileri bozduğu gibi, Sovyetler Birliği ile Komünist Çin'in ilişkilerine de olumsuz etkiler yapmış ve Çin liderleri, Sovyet liderlerine hücum edebilmek için aradıkları fırsatı bulmuşlardır.

Başlangıçta, Vietnam krizinin iki ülkeyi birbirine yaklaştıracığı tahmin edilmekteydi. Ancak Sovyetler Birliği ile Çin'in Vietnam sorununa bakış açıları değişti: Sovyetler'e göre Vietnam'da A. B.D. saldırgandır ve bu hareketi ile dünya barışını ve kendilerinin on yıldan beri avukatlığını yapmakta oldukları «barış içinde birarada yaşama» ilkesini tehlikeye düşürmektedir. Komünist Çin'e göre ise A.B.D., Çin'i kalıbı içersinde tutabilmek için Vietnam'dadır ve Hindicini'de, başarıldığı takdirde Çin'in uluslararası plânda ve özellikle Asya-Afrika'nın yeni bağımsız ülkeleri arasında prestijini arttıracak olan bir «ulusal kurtuluş hareketi» cereyan etmektedir. İşte bu değişik ve hattâ birbirine zıt görüş yüzünden iki ülkenin arası daha da açılmış, Sovyetler Birliği'nin işi tatlıya bağlama ça-

(24) *Peking Review*, Vol. VIII, No. 26 (June. 25, 1965), ss. 7-8.

(25) *Peking Review*, Vol. VIII, No. 38 (Sep. 17, 1965), s. 9.

bası, Çin'in eline, Moskova'ya karşı kullanılacak dehşetli silâhlar vermiştir.

1. Sovyetlerin Zirve Toplantısı Teklifi ve Kosygin'in Kuzey Vietnam Ziyareti :

Sovyetler Birliği başlangıçta, Vietnam sorununa bir dereceye kadar kayıtsız kalmış, fakat Kuzey Vietnam'ın bombalanması ve Ç.K.P. nin Kuzey Vietnam Komünist Partisi üzerindeki artan nüfuzu, kendisini harekete geçirmiştir. Bu hareketliliğin ilk belirtisi 3 Nisan 1965'te Komünist Çin'e Vietnam sorunu üzerinde Sovyet Rusya, Çin ve Vietnam arasında bir zirve toplantısı yapılması teklifi, ikincisi ise Başbakan Kosygin'in 1965 Şubatında Hanoi'ye yaptığı ziyarettir.

Komünist Çin her iki hareketi de, kendilerinin Güneydoğu Asya'daki durumlarına doğrudan doğruya bir tehdit olarak görmüş ve Sovyetler Birliği'ne şiddetli hücumlarda bulunmuştur. Çin liderlerinin, Sovyetlerin teklifine verdikleri cevap (26) «Vietnam sorunundaki davranışınız prensiplerine sadık bir Marksist-Leninist partinin tutumunun tam tersi bir tutumda olduğunuzu göstermektedir» diye başlamakta, A.B.D. nin barış tekliflerinin Rusya tarafından Kuzey Vietnamlı liderlere duyurulduğu iddia edilmekte ve şöyle devam edilmektedir : «16 Şubatta, yani yoldaş Kosygin'in Moskova'ya dönüşünden bir gün sonra, Sovyet hükûmeti Çin ve Vietnam'a, aslında «şartsız müzakereler»in (27) savunulması mahiyetinde olan, Hindçini için uluslararası bir konferans teklifinde bulunmuştur... Uluslararası manevralarınızda Vietnam ile Çin adına da konuşabilmek (ve böylece) Amerikan emperyalizmi ile siyasal bir toplantı yaparak durumunuzu kuvvetlendirmek amacı ile böyle bir toplantı yapmak ve bizi tuzağa düşürmek niyetindedesiniz».

Bundan başka cevapta Sovyetler Birliği'nin, Kuzey Vietnam'ı Amerikan saldırılarına karşı savunmak bahanesi ile, Çin topraklarından Kuzey Vietnam'a 4000 kişilik bir ordu göndermek ve Çin'in

(26) Bu cevap resmen açıklanmamıştır. Burada faydalanılan metin, bir Doğu Avrupa Komünist kaynağından bir İngiliz gazetesine verilen metindir : *The Observer*, November 14, 1965.

(27) A. B. D. o sırada, ancak «ön şartsız müzakereler» e razı olduğu takdirde, Kuzey Vietnam'ı bombalamaktan vazgeçeceğini açıklamıştı. Kuzey Vietnam ise ön şart olarak Amerikan askerlerinin Vietnam'dan tamamen çekilmesini öne sürmekteydi.

güneyinde bir hava üssü kurmak teklifine de değinilmekte ve «Çin eyaletlerinizden biri değildir. Sizin kontrolünüzü kabul etmeyeceğimiz gibi, diğerlerini de kontrol etmenize yardım etmeyeceğiz» denmektedir.

Bu iddialarını kuvvetlendirmek için 10 Kasım tarihli **Renmin Ribao** gazetesi, Kosygin'in Şubat ayında Haanoi'ye giderken Pekin'e uğrayıp Çin liderleri ile konuşmasına değinmekte ve şöyle demektedir : «Kosygin... A.B.D. ne, Vietnam'dan yakasını sıyrabilmesi için yardım edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu teklif, Çin liderleri tarafından hemen reddedilmiştir. Buna karşılık (Çin liderleri) Sovyetler Birliği'nin yeni liderlerinin, Vietnam halkının mücadelesini desteklemeleri ve Vietnam sorununda A.B.D. ile bir anlaşma yapmaları ümidini ifade etmişlerdir. Kosygin, bizim görüşlerimizi kabul ettiğini ve bu konuda başkaları ile pazarlık yapmayacağını belirtmişse de Sovyet liderleri bu sözden hemen geri dönmüşlerdir» (28).

Bu ağır ithamlar karşısında Moskova, bir yıldan beri ilk defa olarak sert bir tepki göstermiştir. 25 Aralık tarihli **Pravda**, Vietnam'a yapılan Sovyet yardımını konu olarak alan yazısında şunları yazmaktadır : «Bütün sosyalist ülkeler Vietnam'a yardım etmektedirler. Fakat sosyalist ülkelerin savaşan Vietnamlılara bu yardımı, uluslararası komünist hareketi parçalamak amacı ile özel bir politika izleyen Ç.K.P. liderliği, Vietnam'a yardım için birleşik hareketi reddetmemiş olsaydı, daha etkili olabilirdi. Çin basını, Sovyetler Birliği'nin Vietnam'a yaptığı yardımı itibardan düşürmek için bir iftira kampanyası geliştirmektedir...» (29).

Görülmektedir ki, Çin bu vesile ile Sovyetler Birliğine en ağır ithamlarda bulunmakta ve Rusya'yı A.B.D. ile Çin aleyhine işbirliği yapmakla, Rusya ise Çin'i uluslararası komünist hareketi parçalamakla suçlamaktadır. Bu, Çin-Sovyet uyuşmazlığının yeni ve yeni olduğu kadar ilişkiler bakımından ümitsiz bir vechesidir. Çin, kendi nüfuz alanı saydığı Hindicini'de Sovyetlerin nüfuzunu arttırmasını istemekte ve Kuzey Vietnam'ın Moskova'ya minnet duymasına meydan vermeden, amacını gerçekleştirmesini arzu etmektedir. Sovyetler Birliği'nin ise, Vietnam sorununda A.B.D. ile Komünist Çin'e karşı «manevra» ya giriştiğini söylemek fikrimize göre pek doğru olmaz. Çıkarlarına aykırı olarak gelişen sorunun, Kuzey

(28) *The Asian Recorder*, 1965, s. 6811.

(29) *The Current Digest*, Vol. XVII, No. 52 (Jn. 19, 1966), s. 4.

Vietnam'a baskı yapmak yolu ile biran önce çözümlenmesine ve böylece savaşın daha da genişleyip Sovyetler Birliği ile A.B.D. ni doğrudan doğruya içine almasını önlemeğe çalışacağı düşüncesi bize daha mantıkî görünmektedir. İncelemenin başında da belirttiğimiz gibi çatışma artık iki büyük devlet arasında ulusal çıkarların baş rolü oynadığı bir duruma gelmiştir.

2. Çin'e Göre Sovyetlerin Kuzey Vietnam'a Yardımının Asıl Anlamı : A.B.D. ile İşbirliği :

Sovyetler Birliği'nin 1965 yılından beri Kuzey Vietnam'a gönderdiği yardımı arttırdığı ortadadır. Bundan amaç, Amerika'nın savaşı şiddetlendirdiği bir sırada diğer komünist partilere karşı, Çin'in, Rusya'nın Vietnam'a yardım etmediği yolundaki ithamlarından kurtulmak ve burada nüfuzunu arttırmak suretiyle hem Çin'in yayılmasını kontrol altına almak ve hem de A.B.D.'ni ya da Kuzey Vietnam'ı barışa zorlamak olabilir.

Sovyetler, Kuzey Vietnam'a gönderdikleri yardımın Vietnamlıların eline geçmesine Çin'in engel olduğunu iddia etmektedirler. Çin liderlerine göre ise «birlikte hareket» ve «Kuzey Vietnamlılara yardım» iddiaları birer hileden ibarettir. Çünkü, Çinlilere göre Sovyetler Birliği'nin bu yardımını A.B.D. de tasvip etmekte ve hattâ asker yollamasını istemektedir. Kuzey Vietnam'a Sovyet askerleri hakim oldukları taktirde, sorun iki ülke arasında kalacak, A.B.D. emperyalizmini uygulamada karşısında kendisi gibi düşünen bir devlet bulacak ve sorun çözümlenecektir. Yani Sovyet yardımından maksat A.B.D. -Sovyetler Birliği işbirliğinden başka birşey değildir (30). Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü şöyle demektedir: «Khrushchev'in Vietnam'a yardım göndermemesinin ve yeni liderlerin gönderdikleri iddialarının amacı Vietnam'daki durumu kontrol etmek ve Vietnam halkının Amerikan saldırısına karşı mücadelesini ve ulusal kurtuluşunu «Sovyet-Amerikan işbirliği» nin iş alanı içine sokmaktır» (31).

Kasım 1965 te İngiliz Dışişleri Bakanı Michael Steward'ın Moskova'yı ziyaretini de Çin basını Sovyet-Amerikan işbirliğinin yeni bir safhası olarak görmektedir. Ziyaretin sonunda yayınlanan ortak bildiride «(İngiltere ve Sovyetler Birliği) Avrupa güvenliği so-

(30) *Peking Review*, Vol. VIII, No. 46 (Nov. 12, 1965), s. 17.

(31) *Peking Review*, Vol. IX, No. 19 (May 6, 1966), ss. 25-26.

runlarının çözümlenmesinde ve Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin iyileşmesi hususunda çabalarını devam ettireceklerdir» kısmına dikkati çekmekte ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da A.B.D. ile işbirliği yapması sonucu Amerika'nın Avrupa'daki kuvvetlerini azaltıp Vietnam'a gönderdiğini belirtmektedir. **Renmin Ribao** gazetesi daha sonra şöyle demektedir: «Böylece, artık A.B.D. savaşı kuzeye doğru genişletebilmek için gerekli olan kuvvetleri Avrupa'dan Güney Vietnam'a taşıyabilecektir... Amerika bu nedenle Moskova'ya müteşekkirdir» (32).

Bunlardan anlaşılmaktadır ki Çin, Sovyetler Birliği'nin hareketlerini Sovyet-Amerikan işbirliği açısından görmekte, ya da öyle görmek istemektedir. Zaten Çin, Vietnam'a Rusya'nın müdahalesine daha geniş bir perspektif içinde bakmakta ve bunu, A.B.D. ve Rusya'nın Çin'i kuşatma politikalarının bir kısmı olarak yorumlamaktadır. Bu konuya ayrıca değinilecektir.

Vietnam'daki savaş her gün biraz daha karışık bir hale geldikçe, Sovyetler Birliği'nin Kuzey Vietnam üzerindeki etkisinin arttığı bir gerçektir. Zira gittikçe daha karışık bir hale gelen savaş daha fazla uçak-savar silâhları, roketleri, ağır silâhları ve malzemeyi gerektirmektedir. Bunları büyük miktarlarda ancak Rusya sağlayabilir (33). Bunun yanında Kuzey Vietnam liderleri iki başkent arasında bir denge sağlayabildikleri taktirde sorunlarının daha kolay çözümlenebileceği ve ancak bu yol ile iki dev komünist ülkeye karşı bağımsızlıklarını koruyabileceklerini anlamışlardır. İlerde değinileceği gibi, Pekin'in muhalefetine rağmen S.B.K.P. nin 23. Kongresine delege göndermeleri ve Sovyet yardımının büyüklüğünü ve faydasını çekinmeden açıklamaları bunu göstermektedir.

3. Sovyetler Birliği'ne Göre Ulusal Kurtuluş Hareketleri :

Sovyetler Birliği de Vietnam'daki savaşı bir ulusal kurtuluş hareketi olarak görmektedir ve bu hareket A.B.D.'nin müdahalesine rağmen başarıya ulaşacaktır. Ancak, Pekin ile ayrıldığı nokta ulusal kurtuluş hareketinin ne olduğu ve ne şekilde başarıya ulaşacağı konularındaki görüş farkıdır. 27 Ekim 1965 tarihli **Pravda**'da

(32) *Peking Review*, Vol. VIII, No. 51 (Dec. 17, 1966), s. 25.

(33) Dennis Bloodworth, «Moskow Up, Peking Down,» *The Observer*, September 4, 1966.

yayınlanan bir yazı Çin ile ulusal kurtuluş hareketleri konusundaki ideolojik çatışmada Sovyetlerin yerini açıkça belli etmektedir (34) :

«Sosyalist ülkeler, ihtilâlcî görevlerinin çözümünde, kurtuluş mücadelesinin diğer unsurlarını, yani ulusal kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşmasında genç ulusal devletlerin halklarını ve kapitalizmin devrilmesi için mücadelede kapitalist ülkelerin işçi sınıfını ve çalışan halklarını saf dışı edemezler.

«Böyle bir hareket kendi iradelerini diğer halklara zorla kabul ettirmektir... Şu da eklenebilir ki bu çeşit hareketler, bütün uluslar üzerindeki kötü sonuçları ile birlikte, bir dünya termonükleer savaşının çıkmasına sebep olabilir. Bu da dünyanın çalışan halklarına olan uluslararası vecibelerinde sosyalist ülkelerin başarısızlıklarına yol açar ve ana amaca telâfisi imkânsız zararlar verir.» (35)

Sovyetlere göre komünizme ulaşmada en iyi yol sosyalist ülkelerin ekonomilerini geliştirmeleri ve halklarının yaşama koşullarını yükseltmeleridir. Bu şekilde hareketin ulusal kurtuluş hareketlerine ihanet olduğu görüşü tamamen yanlıştır (36). Sovyetlerin bu tutumu Stalin'in ölümünden sonra 20. ve 22. Kongrelerde ortaya konan ideolojik değişikliğe uymaktadır. Rusya artık dünya komünist ihtilâlinin şiddet ve savaştan başka metotlarla yapılabileceğine inanmaktadır.

Bu şekilde düşünen bir devletin, ulusal kurtuluş hareketlerinin genişlemesinden ve içine Amerika ve Rusya'yı da alıp dünya ölçüsünde bir çatışma haline gelmesinden endişelenmesi tabiidir. Sovyetlere göre şiddet gereksizdir ve sonunda birşey elde edilemez. Çin'e göre ise şiddet gerekli, faydalı ve esastır. İşte bu görüş farkı, diğer sorunlarda olduğu gibi Vietnam sorununda da iki ülkenin aynı paralelde hareket etmesini önlemektedir (37).

IV. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇİN'İ ÇEVRELEME POLİTİKASI :

Sovyetler Birliği içinde bulunduğumuz 1966 yılının başından

(34) Edward Crankshaw, *The Observer*, October 31, 1965.

(35) Bu yazı ile *Pravda* aynı zamanda, 1965 Ekiminde İndonezya'da, Çin'in parmağı bulunduğu kuvvetle tahmin edilen başarısız darbe teşebbüsünü ima etmekte ve Çin'in hareketini tenkit etmektedir.

(36) Walter C. Clemens, Jr., «The Sino-Soviet Dispute,» *op. cit.*, s. 212.

(37) *Ibid.*, s. 212.

itibaren Asya'da Çin'e karşı durumunu kuvvetlendirmek, Çin'in de-yimi ile «Çin'i Çevrelemek» amacı ile bazı diplomatik teşebbüslere girişmiştir. Bunlar : (i) Ocak ayında S. B. K. P. Birinci Sekreteri Leonid Brezhnev'in başkanlığında bir kurulun Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne gidişi; (ii) S. B. K. P. nin kuvvetli adamlarından A. N. Shelepin'in başkanlığında bir diğer kurulun yine Ocak ayında Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne yaptığı ziyaret; (iii) Ocak ayında Sovyet Başbakanı Kosygin'in inisiyatifi ile Taşkent'te Hint ve Pakistan liderleri arasındaki Taşkent müzakereleri ve (iv) Temmuz ayında Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko'nun Japonya'yı ziyareti ve iki ülke arasındaki yakınlaşma.

Dikkat edildiği taktirde görülmektedir ki Sovyetler Birliği'nin ilişkilerini geliştirmek istediği bu dört ülke, Komünist Çin'i dört yönden çevrelemektedir. İşte bu nedenle Çin, Sovyetler Birliği'ni, A. B. D. ile işbirliği halinde Çin'i çevrelemekle suçlamaktadır.

1. Brezhnev'in Moğolistan'ı Ziyareti :

S. B. K. P. Birinci Sekreteri L. Brezhnev'in Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne Ocak ayında yaptığı ziyaretin önemi, Sovyet basınında bu ziyarete ayrılan yer ile ortaya çıkmaktadır. Bu ziyarette, iki ülke arasında, 15 Ocakta 20 yıl süreli bir «Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması» imzalanmıştır. Moğolistan'ın yalnız Sovyetler Birliği ve Komünist Çin ile sınırı olduğu ve bu ülkedeki komünist rejimin bundan 45 yıl önce Moskova'nın desteği ile bir tampon bölge olarak kurulduğu ve o zamandan beri Sovyetler Birliği'nin sadık bir peyki olarak kaldığı gözönünde bulundurulursa, bu yeni antlaşmanın en başta Komünist Çin'e karşı yapılmış olduğu anlaşılır (38).

2. Shelepin'in Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne Ziyareti :

A. Shelepin başkanlığında bir kurul 7 - 14 Ocak tarihleri arasında Hanoi'ye gitti. Bu ziyaretin sonunda, 12 Ocakta yayınlanan ortak bildiride (39) Kuzey Vietnam Sovyetler Birliği'ne değerli yardımından dolayı teşekkür etmekte, iki ülke arasında Kuzey Vietnam'a daha fazla Sovyet yardımını öngören bir anlaşma imzalan-

(38) *Communist Affairs*, Vol. 4, No. 1 (Jan - Feb. 1966), s. 22.

(39) Metin için bak. : *The Current Digest*, Vol. XVIII, No. 2 (Feb. 2, 1966), s. 10.

dığı belirtilmektedir. Bundan başka, Sovyetler Birliği'nin Mart ayında Moskova'da toplanacak olan S. B. K. P. nin 23. Kongresine Kuzey Vietnam Komünist Partisi'ni davet ettiği ve Kuzey Vietnam'ın da bu daveti kabul ettiği açıklanmaktadır. Shelepin'in Hanoi ziyareti Sovyetlerin Kuzey Vietnam üzerindeki etkisini arttırır mahiyette olmuştur. Gerek ortak bildiri, gerekse Vietnam liderleri tarafından yayınlanan diğer bildirimler, Komünist Çin liderlerinin iddialarının aksine, Sovyetlerin Vietnam'a sağladığı ve sağlayacağı yardımın büyüklüğünü ve kıymetini ifade etmektedir.

Shelepin Moskova'ya dönerken Pekin'e de uğradıysa da yüksek seviyede Çin liderlerinin hiçbiri ile konuşmak imkânını bulamamış ve gayet soğuk bir şekilde karşılanmıştır.

3. Taşkent Müzakereleri :

1965 yılında Keşmir üzerinde uyuşmazlık dolayısıyla başlayan Hint - Pakistan silâhlı çatışması, Sovyetler Birliği'ni bu çatışmaya bir son vermek için iki ülke arasında arabuluculuk yapmağa zorlamış ve Başbakan Kosygin, Ocak 1966 da Taşkent'te iki ülke liderini masa başına oturtarak bir anlaşmaya vardırmış ve ateş kesilmiştir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki bu «ateş kes» e rağmen Keşmir uyuşmazlığı tam anlamı ile çözümlenememiş ve düşmanlık devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'ni arabuluculuk yapmağa iten bazı nedenler vardır. Güney Asya'da barış ve istikrar, Komünist Çin'e karşı bir denge unsuru olmak üzere, Sovyetler Birliği'nin bu bölgede nüfuzunu sağlama politikasının temel unsurlarından biridir. Herşeyden önce Pakistan'ın Çin ile olan dostluğu bu ülkeyi Sovyet plân ve tasarılarının içine almaktadır. Eğer Kosygin Taşkent'te istediğini sağlayacak olsa, yani Keşmir sorununu bir çözüme bağlasaydı, Pakistan'ın, yalnız Çin'den uzaklaşma ihtimali artmış olmayacak, aynı zamanda Hindistan'a da yaklaşmış olacaktı. Aksi taktirde Pakistan aradığı desteği Çin'de bulmak zorunda kalacaktı (40).

4. Gromyko'nun Japonya Ziyareti :

Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı A. Gromyko 24 - 30 Temmuz tarihleri arasında Japonya'yı ziyaret etmiş, bu ziyaret iki ülke ara-

(40) Michael Erwardes, «Tashkent and After,» *International Affairs* (London), Vol. 42, No. 3 (July 1966), ss. 387 - 388.

sında iyi ilişkiler kurulması temennisine vesile olmuş ve bir de ticaret anlaşması imzalanmıştır. Renmin Ribao gazetesi (41) bu ziyareti, Asya'da Çin'e ve ihtilâle karşı Sovyetler Birliği, A. B. D. ve Japonya arasında kurulmakta olan bir «Kutsal İttifak» (42), Gromyko'nun «Japon - Sovyet dostluğu barış ve refaha bir katkı olup, büyük öneme sahiptir» sözünü ise Amerikan emperyalizmine bir yardım olarak yorumlamıştır. Yazı şöyle devam etmektedir: «A.B.D., Japonya ve Sovyetler Birliği arasındaki «Kutsal İttifak» sosyalist Çin'e karşı uzun zamandan beri beslenen kin ve Asya'nın ihtilâlcü kuvvetlerine karşı beliren düşmanlık temeli üzerine kurulmuştur.»

5. Çin'in «Çevreleme Politikası» na Karşı Davranışı :

Sovyetler Birliği'nin yukarıda değinilen faaliyetleri Çin'de tepki ile karşılandı ve 2 Şubatta Çin, ilk defa olarak Sovyetler Birliği'ni, A. B. D. ile birlikte, Çin'i Hindistan'dan Japonya'ya kadar bir çember içine almağa çalışmakla suçladı. Gerçekten, Taşkent görüşmeleri, Hanoi, Ulan Bator ve Tokyo'ya yapılan ziyaretler ve bu kentlerde yapılan anlaşmalar, Çin tarafından, Çin'in durdurulması için kurulacak olan zincirin halkaları olarak görülmektedir. 2 Şubat tarihli **Renmin Ribao**, «Sovyet Liderliği Kiminle Ortak Harekette Bulunuyor?» başlığı ile Shelepin'in Hanoi'yi ziyaretine değinmekte, bunun Amerikan barış taarruzu ile aynı zamana rasladığını ve bu sırada da Sovyet basınının maksatlı olarak «sorunların müzakerre yolu ile çözümlenmesi» gerektiğini ve «Taşkent ruhu»nun bütün Asya'ya şamil olduğunu yazdığını belirtmektedir. Yazı, Sovyet - Japon yakınlaşması (1966 Ocak ayında da Japon Dışişleri Bakanı Moskova'yı ziyaret etmişti) konusunda şunları yazmaktadır : «Amerikan himayesinin altında Japon militarizminin hızla uyanışını ve Japon - Güney Kore İttifakı'nın Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Çin'e karşı bir saldırı aracı olduğu gerçeğini görmemezlikten gelen Sovyet liderleri, Japon reaksiyonerlerini «Asya'da bir denge unsuru» olarak görmektedirler... Sovyet liderlerinin Vietnam, Hindistan - Pakistan ve Japonya sorunlarında takındıkları tavır, Ame-

(41) *Peking Review*, Vol. IX, No. 32 (Aug. 5, 1966), ss. 17 - 18.

(42) Çin burada tarihî bir benzetme yapmaktadır. Kutsal İttifak 1815 yılında Rusya, Prusya ve Avusturya arasında kurulmuştur. Daha sonra İngiltere'nin de katılması ile bu ittifak «Dörtlü İttifak» haline gelmiştir. Amacı, Avrupa'da 1789 Fransız ihtilâlinin yarattığı ihtilâl fikir ve hareketlerini reaksiyoner tedbirlerle önlemektir. Bu kıyaslama, Çin'in Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği «reaksiyonerlik» ithamları ile uygunluk halindedir.

rika'nın Çin'i çevrelemek politikasının gereklerine tamamen uymaktadır» (43).

Başbakan Chou En-lai ise Arnavutluk Başbakanı Mehmet Shehu'nun Pekin'i ziyareti dolayısıyla 1 Mayıs'ta verdiği nutukta şöyle demektedir: «Geçen yılın olayları, S. B. K. P. liderlerinin Khrushchev'den çok daha kötü olduklarını ortaya koymuştur... Doğu'da Japon militarizmi, Batıda Alman militarizmi, Güneyde Hintli reaksiyonerlerle anlaşılıp ihtilâl aleyhtarı bir «Kutsal İttifak» kurmuşlardır... Khrushchev Çin'e karşı idi; S.B.K.P. nin yeni liderleri bir adım daha ileri giderek Çin'in etrafında Çin aleyhtarı bir kuşak kurmağa çalışmaktadırlar» (44).

Görülmektedir ki, Çin - Sovyet ilişkileri hakkında «Khrushchev devrine kıyasla daha çok bozulmuştur» diye bir hükme varmak şimdilik çok erken ise de «son olaylar, iki komünist devlet arasındaki uyuşmazlığın niteliğini Khrushchev devrine kıyasla daha açık olarak ortaya çıkarmıştır» demek yanlış olmayacaktır. Gerçekten, Moskova - Pekin çatışması iki büyük ve komşu devletin hayatî ulusal çıkarlarının, askerî, ekonomik ve nüfus rekabetinin işin içine girdiği bir uyuşmazlıktı. Khrushchev'in düşüşü çatışmanın bu niteliğini değiştirmemiş ve hattâ daha belirli bir hale getirmiştir.

V. S.B.K.P. NİN XXIII. KONGRESİ VE KOMÜNİST ÇİN'İN KATILMAYIŞI

S. B. K. P. nin 23. Kongresine geçmeden önce, kongrenin Çin - Sovyet ilişkileri bakımından ne gibi bir ortamda toplandığını anlamak için Şubat ayı içinde S. B. K. P. Merkez Komitesinin üyeleri arasında dağıttığı bir memorandumdan (45) söz etmek faydalı olacaktır. İçinde gayet ayrıntılı bir şekilde Çin'e yöneltilmiş ithamların bulunduğu memorandumun 23. Kongreden hemen önce dağıtılmış olması özel bir anlam taşımakta ve ilişkilerinin ne derece kötüye gittiğini göstermektedir. Gerçekten, ilk defa olarak uyuşmazlık bütün parti üyelerine ayrıntıları ile birlikte sunulmuştur. Memorandum gizli bir parti dokümanı olmakla beraber, ana temininin şu olduğu anlaşılmaktadır: Çin - Sovyet uyuşmazlığı artık yalnız ideolojik olmaktan çıkmış ve Çin bunu büyük devlet uyuşmazlığı haline getirmiştir. Çin, Sovyetler Birliği'ni A. B. D. ile savaşa sürükle-

(43) *Peking Review*, Vol. IX, No. 6 (Feb. 4, 1966), ss. 10-13.

(44) *Peking Review*, Vol. IX, No. 19 (May 6, 1966), s. 24.

(45) *The Asian Recorder*, 1966, s. 6980.

mek ve bunun sonucu Asya'daki emellerini gerçekleştirmek istemektedir. Memorandum bu tezi kuvvetlendirmek için Çin'in son iki isteğine dikkati çekmekte: (1) Sovyetler, Vietnam üzerinde A.B.D. nin ağırlığını hafifletmek amacı ile Berlin'de, ya da Avrupa'nın başka bir yerinde yeni bir cephe açmalıdır; (ii) Sovyetler Birliği, Çin'e, Sibiryaya ve Orta Asya'da topraklar vermelidir. Memoranduma göre Çin, bu toprakları ele geçirmek için yalnız 1965 yılında 150 tane sınır olayına sebebiyet vermiştir ve Sovyet sınırına yakın yerlerde geniş askerî manevralarda bulunmaktadır.

İşte S. B. K. P. nin 23. Kongresi iki ülke ilişkilerinin böylesine bozulduğu ve artık ne ideolojik ve ne de politik konularda anlaşma imkânının kaldığı bir ortamda toplanmıştır.

1. 23. Kongre'ye Davetin Çin Tarafından Reddedilmesi :

24 Şubat 1966 da Sovyetler Birliği'nin Komünist Çin'e gönderdiği kongreye davet mektubuna Ç. K. P. 22 Martta cevap vermiş ve kongreye katılmayı reddetmiştir (46). Ç. K. P. nin mektubunda, böyle bir davetin normal koşullar altında, kardeş partiler arasında bir dostluk tezahürü sayılacağı, fakat tam bu sırada Sovyetler Birliği'nin Çin aleyhtarı propagandaya hız verdiği belirtilmektedir (S. B. K. P. Merkez Komitesi'nin memorandumu kastediliyor). Aynı zamanda mektup, büyük bir Marksist - Leninist olan Stalin'in kötülendiği 20. ve partinin açıkça revizyonist bir program kabul ettiği 22. kongrelerden sonra, S. B. K. P. nin Marks ve Engels'in yolundan çıkıp, Alman sosyal demokratlarından Bernstein ve Kautsky'nin yolundan gittiğini ifade etmekte ve şöyle son bulmaktadır:

«Birçok kardeş partinin muhalefetini hiçe sayarak 1965 Martında bölücü Moskova toplantısını yaptınız. Bu, uluslararası komünist harkette açık ayrılıklar yaratacak çok tehlikeli bir adımdı.

Şunu açıkça ifade etmek isteriz ki, bu derece ileri gittiğiniz için, ciddî bir Marksist - Leninist parti olan Ç. K. P., kongrenize delegasyon göndermeyecektir».

Çin'in kongreye katılmama kararı son zamanlardaki hareketlerinin mantikî bir sonucu olmak gerekir. Çünkü, Çin artık ayrı bir komünist enternasyonal kurmak niyetindedir ve bu yolda bazı davranışlarda bulunmuştur. Geçen Kasım ayında «revizyonistler» ve

(46) Her iki mektubun metni için bak. : *Peking Review*, Vol. IX, No. 13 (Mar. 25, 1966), ss. 5 - 6.

Çin tarafları partiler arasında hem politika ve hem de teşkilatlanma yönlerinden bir ayırım yapılması gerektiğinden bahsetmekteydiler. Bundan başka 8 Mart 1966 da Çin taraftarı bir Perulu komünistin, Marksizm - Leninizm merkezinin artık Moskova'dan Pekin'e geçtiğini belirten yazısını yayınlamışlardır (47). Ancak şu anda böyle bir harekette bulunmaları beklenemez. Bunu yapabilmek için komünist kamp içinde daha fazla destek bulmak zorundadırlar. Bunu da başarabilmek için, S. B. K. P. ne hücumlarını arttıracaklar ve bu partinin kongrelerine katılmayı, 23. Kongrede olduğu gibi, reddedeceklerdir.

S. B. K. P. Çin'in 23. Kongreye katılmama kararını öğrendikten sonra, diğer komünist partilere gönderdiği mektuplarla, Çin'i bu hareketinden dolayı tenkit etmiştir. Bu mektuplarda, Sovyetler Birliği'nin daha önce iki kere uyuşmazlığı çözümlmek için zirve toplantısı teklif ettiği, fakat Çin'in muhalefeti yüzünden toplantı yapılamadığı, Çin'in Rusya ile bir savaş için halkını hazırladığı, Çin'in Vietnam'a yapılan yardımı engellediği, zira bu suretle Vietnam'daki savaşı uzatıp A. B. D. ile Sovyetler Birliği'ni savaşa sürüklemek istediği gibi ideolojik olmaktan çok günlük ve somut politika sorunlarına ait sert suçlamalar bulunmaktadır (48).

2. 23. Kongrenin Özelliği :

23. Kongrede bazı Stalin devri özellikleri ortaya çıkmakla beraber («Birinci Sekreter» yerine «Genel Sekreter», «Presidium» yerine «Politbüro» denmesi gibi) gerçekte Stalinizme dönüş olmamış, ancak de - kruşçevizasyon devam ettirilmiştir. Zaten kongre dış politika alanına önemli bir değişiklik getirmiş değildir.

Merakla beklenen Çin - Sovyet uyuşmazlığının ele alınışı da, Khrushchev'in düşürülüşünden bu yana, hiç olmazsa Sovyet liderleri tarafından devam ettirilmeğe çalışılan, açık polemige girişme şeklinde olmuş, Genel Sekreter Brezhnev, Kongreyi açış nutkunda Çin ile ilgili olarak şunları söylemiştir :

«Ancak şunu itiraf etmek gerekir ki, sosyalist ülkeler içinde iki tane komünist parti ile - Çin Komünist Partisi ve Arnavutluk İşçi Partisi - ilişkilerimiz, S. B. K. P. nin ve diğer kardeş partilerin ayrılığı ortadan kaldırmak ve ilişkileri geliştirmek için bütün gayret-

(47) *The Economist*, March 26, 1966, s. 1221.

(48) *Ibid.*, s. 1221.

lerine rağmen, halâ tatmin edici değildir... Partimiz ve Sovyet halkı, samimi olarak Çin halkı ve Ç. K. P. ile dost olmak istemektedir. «1964 Kasımında Ç. K. P. Merkez Komitesinden bir kurul ile toplantı yapılmıştır. Daha sonra bizim bir kurulumuz Pekin'de Çin liderleri ile görüşmelerde bulunmuştur. S. B. K. P. Merkez Komitesi, Çinli yoldaşlara, Moskova ya da Pekin'de yüksek seviyede yeni bir toplantı yapılmasını teklif etmiştir. Biz halâ böyle bir görüşmenin faydalı olacağına inanıyoruz» (49).

Kongrede en çok duyulan söz «ortak hareket» olmuştur. Zira delegelerin Çin dogmatizmine dolaylı olarak muhalefette, üzerinde katıksız olarak anlaştıkları konu budur. «Barış içinde bir arada yaşama» temeline dayanan Sovyet strateji ve taktiklerinin, Çin'in daha militan ve ihtiyatsız taktiğine olan üstünlüğü dolaylı olarak ifade edilmiş, Amerikan emperyalizmine karşı ortak hareket etmenin gerekliliği üzerinde durulmuş ve bunun için bütün komünist partiler ortak harekete çağırılmıştır (50).

Bundan başka 23. Kongrede, uyuşmazlığı şiddetlendiren nedenlerden biri olan uluslararası komünist konferansının toplanması üzerinde de fazla durulmamış ve «uygun bir zamanda» toplanması temenni edilmiştir. Bütün bunlar Sovyetler Birliği'nin Çin'e karşı yeni ve daha sert bir politika formüle etmediğini, diğer komünist partilerin huzurunda Çin'i açıkça suçlamaktan çekindiğini ve uyuşmazlığın çözümlenmesi için Çin'e açık kapı bıraktığını göstermektedir.

3. Kuzey Vietnam'ın Kongreye Katılması :

23. Kongre ile birlikte şu açıkça ortaya çıkmıştır ki, Kuzey Vietnam, Vietnam savaşında amacını gerçekleştirmek yolunda daha bağımsız bir politika izleyebilmek için iki taraf arasında bir denge sağlamak istemektedir. Hanoi'nin Pekin'i memnun etmek için kongreye katılmayacağı ya da hiç olmazsa nispeten aşağı seviyede bir kurul göndereceği tahmin edilirken, Kuzey Vietnam Komünist Partisi Birinci Sekreteri Le Duan'ı yollamıştır. Le Duan kongrede yaptığı konuşmada, dikkatli konuşmağa çalışmışsa da Sovyetler Birliği'nin ekonomik başarılarını övmüş ve Moskova'nın Vietnam'a gönderdiği büyük miktarda ve «çok yönlü» yardımı takdirle karşı-

(49) *The Current Digest*, Vol. XVIII, No. 12 (April 13, 1966), s. 6.

(50) *International Affairs* (Moscow), No. 5, 1966, s. 6.

ladıklarını ifade etmiştir (51). Dokunduğu her iki konu da Çin - Sovyet uyuşmazlığının çıban başlarıdır.

Bununla beraber Le Duan'ın Çin'in gönlünü almak için birşey yapmadığı da iddia edilemez. Le Duan Moskova'ya giderken Pekin'e de uğramış ve Çin liderleri ile «samimi ve kardeşçe» olarak nitelenen görüşmeler yapmıştır. Burada, kongrede söyleyecekleri hakkında Çin liderlerine bilgi verdiği ve Sovyetler Birliği ile iyi geçinmek istediğini söylediği tahmin edilebilir (52). Hanoi'nin bu ihtiyatlı davranışına rağmen 23. Kongre şunu göstermektedir ki, Kuzey Vietnam artık Sovyet yardım ve desteğine Çin'inkinden daha çok iltifat etmektedir.

4. 23. Kongrenin Çin Tarafından Tenkidi :

23. Kongrede Sovyet liderlerinin Çin hakkında son derece ihtiyatlı konuşmalarına rağmen Çin liderleri kongreye ağır tenkitler yöneltmişlerdir. Parti Genel Sekreteri Teng Hsiao - ping şunları söylemiştir: «S. B. K. P. nin son kongresi, Sovyet liderlerinin Marksizm - Leninizmin uzlaşmaz düşmanları, uluslararası komünist hareketin akıllanmaz hainleri, bütün halkların ihtilâlcî hareketlerinin sabotörleri ve Amerikan emperyalizminin suç ortakları haline geldiklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur» (53). Başbakan Chou En - lai ise «Son 23. Kongrede S. B. K. P. liderleri, Sovyet ve bütün dünya halkını aldatmak için yalan muhalefet, gerçek teslimiyet; yalan ihtilâl, gerçek ihanet; yalan birlik, fakat gerçek bölücülük gibi çift taktiklerini kullanmağa devam etmişlerdir» (53^a) demiştir.

VI. KOMÜNİST ÇİN'DE KÜLTÜREL İHTİLÂL VE SON GELİŞMELER

Kuzey ve batıdan Sovyetler Birliği, güney ve doğudan A. B. D. tarafından sıkıştırılmış bulunan Çin, büyük nüfusu ile heran patlamağa hazır bir hale gelmişti. Son zamanlarda sözü çok duyulan «kültürel ihtilâl» ve «Kızıl Muhafızlar»ın hareketleri, Çin'in hangi yönden patladığını belli etmiştir.

Mao Tse - tung ve son günlerde yıldızı parlamaya başlayan ve kendisine Mao'nun halefi gözü ile bakılan Savunma Bakanı Lin Piao, sıkışıklıktan ve yalnızlıktan kurtuluş çaresi olarak komüniz-

(51) *Communist Affairs*, Vol. 4, No. 2 (Mar. - Ap. 1966), s. 17.

(52) *Ibid.*, s. 17.

(53) *The Asian Recorder*, 1966, s. 7148.

(53^a) *Peking Review*, Vol. IX, No. 19 (May 6, 1966), s. 24.

me Rusya'dan önce varmayı ve bunun için de 700 milyon insanı «kültürel ihtilâl» adı altında harekete geçirmeği bulmuşlardır. Aslında, Mao bu yolu 1958 deki «ileriye doğru büyük hamle» (great leap forward), yani komün hareketi ile denemiş, fakat başarılı olamamıştı. Bunun yanında, halk komünleri kurmak ve bu yolla Sovyetler Birliği'nden önce komünizme varmak, komünist kampta liderlik yarışını başlatmış ve o günden beri Sovyetler ile arasını bozmuştu. Mao, şimdi cüretle aynı şeyi bir kere daha denemekte ve tek dayanağı olan insan gücünü harekete geçirmektedir. Çünkü Mao'nun Çin tam anlamı ile endüstrileşene kadar beklemeğe tahammülü yoktur. Bu insan gücü ile Rusya'dan daha önce komünizme varıldığı taktirde, diğer fakir ülkelerin dikkati Çin üzerine çevrilecektir. Ancak, halkı bu şekilde harekete geçirebilmek için ona bir dinamizm, bir kendine güven vermelidir. İşte bu nedenle «kültürel ihtilâl», yani Çin toplumunun arda kalan bütün burjuva kalıntılarından temizlenmesi hareketi (54) başlatılmış ve Mao genç komünistleri sokağa çıkarmıştır (55). Ancak gençler çok ileri giderek Çin'de bir terör havası yaratmışlar, elçiliklere hücum etmişler, burjuva saydıkları kitap ve giyim eşyalarını yakmışlar, heykelleri yıkmışlardır.

Hemen hemen bütün komünist partiler «kültürel ihtilâl» in bu derece aşırı bir hadde varması karşısında tepki göstermiştir. Özellikle Stalin terörünü unutmaya çalışan Doğu Avrupa komünistleri tarafından çok kötü karşılanmış, Pekin ile Doğu Avrupa başkentleri arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Çin - Sovyet çatışmasında belirli bir tutum almamak için özel bir çaba gösteren bu başkentler, «kültürel ihtilâl» den sonra, Kuzey Vietnam'a yardım konusunda birleşik hareketi kabul etmeyen Çin'e açıkça cephe almaktan çekinmişlerdir. Bundan başka Pekin'deki yabancı düşmanlığı Kuzey Vietnam ve hattâ Kuzey Kore'yi bile korkutabilir ve bu ülkeler Çin'den çok Sovyetlerin sözünü dinleyebilirler. Kısaca şunu söyleyebiliriz ki son hareket Çin'in zaten çok az olan dostlarının sayısını daha da

(54) Son zamanlarda Çin resmî yayınları, ülke içinde bir «parti-aleyhtarî grup»un faaliyete geçtiğini bildirmektedir. Bu grup «burjuva» olarak nitelenmekte ve bunlara karşı büyük bir savaş açılmış bulunmaktadır. İddialara göre bu grup Mao'nun liderliğine karşı çıkmakta, Çin toplumuna burjuva bazı fikirler aşılamakta ve eski düzen ile eski kültürün savunuculuğunu yapmaktadırlar. Dış politika da tenkit ettikleri konular arasında yer almaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bak.: W. A. C. Adie, «Pekin's Purge and Foreign Policy,» *Mizan*, Vol. 8, No. 4 (July - Aug. 1966), ss. 150 - 158.

(55) *The Economist*, September 3, 1966, s. 886.

azaltabilir. Bu ifadeyi doğrulayacak bir örnek Kuzey Kore ve Japon komünist partilerinin davranışdır. Ç. K. P. nin en sadık dostları olan bu iki parti, «kültürel ihtilâl» den sonra Komünist Çin'i, Vietnam'a Amerikan saldırısı karşısında Sovyetler Birliği'nin yanında uluslararası birleşik cepheyi kabul etmemekle suçlamışlardır (56).

Sovyetler Birliği'ne gelince, Pekin'deki Sovyet Büyükelçiliği'nin taşlanması, Sovyet diplomatlarına yapılan kötü muamele ve Moskova aleyhinde gösteriler üzerine Sovyet hükümeti Çin hükümetine bu hareketleri çok sert bir dille takbih eden bir nota göndermiştir (57). Bu notayı, Çin'i, Çin - Sovyet ilişkilerini sabote etmek ve uluslararası Marksist dayanışmayı bozmakla suçlayan bir parti bildirisi izlemiştir (58). Son bir gelişme olarak, 1 Ekim, Cumhuriyetin yıldönümü resmi geçitlerinde, Çin Savunma Bakanı Mareşal Lin Piao, Kremlin'i A. B. D. ile işbirliği yapmakla suçlayınca, orada bulunan Sovyet, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Moğolistan diplomatları resmigeçit yerini terketmişlerdir. Bu olaydan sonra da **Pravda**, ilk defa olarak, Mao'nun şahsına hücumlarda bulunmuş ve Çin'i Sovyet aleyhtarı bir devlet durumuna sokmakla suçlamıştır (59).

SONUÇ

Khrushchev'in düşüşünden bu yana Pekin'in Moskova'ya yönelttiği hücumları durdurulmaması ve aksine ağırlaştırması Çin'e çok pahalıya mal olmuş, buna karşılık Moskova'nın ilişkileri nispeten daha ılımlı bir hale getirme çabası uluslararası komünist harekette Sovyetler Birliği'nin prestijini yükseltmiştir. Çin'in arkasında yer alan İndonezya'da geçen yılın başarısız komünist darbe teşebbüsünden sonra, Çin aleyhtarı generaller duruma hakim olmuşlar ve Çin'e sırt çevirmişlerdir. Aynı şekilde Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Japon komünist partilerinin de Pekin ile ilişkileri eski günleri aratacak niteliktedir. Çin - Sovyet çatışmasında ısrarla tarafsız bir durum almağa çalışmış olan Romanya'ya Chou En - lai'in Haziranda yap-

(56) Dennis Bloodworth, «Sino - Soviet Links Depend on Peking Struggle,» *The Observer*, September, 25, 1966.

(57) Notanın metni için bak. : *The Current Digest*, Vol. XVIII, No. 34 (Sep. 14, 1966), s. 5.

(58) Bildirinin metni için bak. : *The Current Digest*, Vol. XVIII, No. 35 (Sep. 21, 1966), s. 3.

(59) *The Observer*, October 2, 1966.

tığı ziyaretten hiçbir sonuç çıkmamış ve Çin Başbakanı Romanya'yı kendi tarafına çekme çabasına Pekin'e boş ellerle dönmüştür. 24 Haziranda yayınlanan ortak bildiride (60) uluslararası komünist hareketten bir kelime bile bulmak mümkün değildir. Çin'in yanında kalan belli başlı tek devletin Arnavutluk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında Çin'in, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'nın yeni bağımsız ve az gelişmiş ülkeleri arasındaki prestiji de düşmektedir. Çin liderleri, bu ülke yöneticilerinin, kendilerine daima bir komünist ihtilâlin hatırlatılmasından hoşlanmadıklarını anlamamaktadırlar.

Sovyet liderleri ise son on yıldan beri gerek komünist kamp ve gerekse üçüncü dünyada esen değişiklik rüzgârı önünde eğilmişlerdir. Brezhnev ve meslekdaşları şunu anlamışlardır ki, komünist hareketi, onun istediği yöne götürmek gerekir. Ekonomik ya da politik bir baskı halinde Pekin'e karşı elde ettikleri destek kaybolabilir. Sovyetlerin bu politikası 23. Kongrede mükâfatını almıştır. Beş altı parti dışında bütün komünist partiler kongreye katılmışlar ve Sovyet politikasını desteklediklerini ifade etmişlerdir (61). Çin'in, kendisine karşı açıkça hücumda bulunulmamasına rağmen, 23. Kongreyi sert bir şekilde tenkit etmesinin nedeni budur. Fakat, Sovyet politikası, tam bir güven oyu almıştır.

Bu durumda bir Çin - Sovyet yakınlaşmasını beklemek doğru olmaz. İki ülke arasında hayatî ulusal çıkarların çatışmasının baş rolü oynadığı ve bir kişinin ortadan kalkması ile çözümlenemeyecek olan uyuşmazlık, belki daha çok uzun bir süre iniş ve çıkışlarla devam edecektir. Ancak, bu çatışmanın Sovyetler Birliği'ni Batı'ya yakınlaştırdığı gerekçesi ile durumu uzaktan memnunlukla seyretmek ve dünya barışına hizmet ettiğini söylemek, bize göre, iyimserlik olacaktır. Gittikçe daha yalnız bir hale gelen, dünyanın iki büyük ülkesi arasında sıkışmış ve komünizmin şiddet yolu ile gerçekleşeceğine inandırılmış 700 milyonluk insan kitlesi, bugün «kültürel ihtilâl» ve «Kızıl Muhafızlar» şeklinde pek zararsızca patlamıştır. Ancak bu deney de başarıya ulaşmazsa, Lin Piao gibi bir liderin başka yolları denemesi işten bile değildir. Bu başka yollar, insanlığın geleceği için gerçek tehlikeleri taşımaktadır. Uzaktan seyretmekten başka ne yapılabileceği sorusu ayrı bir inceleme konusu

(60) *The Asian Recorder*, 1966, s. 7195.

(61) *The Economist*, May 7, 1966, ss. 561-562.

olabilir. Bu nedenle biz yalnız durumu ortaya koymağa çalıştık.

Çin - Sovyet çatışmasını bir yoruma tabi tutarken, Lin Piao'nun 1966 Şubatında söylediği şu cümleyi hatırdan çıkarmamak gerekir: «Bütün çalışmalarımız yeni bir dünya savaşına hazırlanmağa ve emperyalizmin anî bir saldırısını önlemeğe yönelmelidir» (62).

(62) W. A. C. Adie, «Peking's Purge and Foreign Policy,» *op. cit.*, s. 156.